

מה קונה האיש בקידושין?

המשנה בתחילת מסכת קידושין פותחת: "האשה נקנית בשלש דרכים". בדרך כלל קניין יוצר בעלות על חפץ, כלומר: זכות משפטית לשלוט ולהשתמש בחפץ כרצון בעליו ללא מגבלה (כולל השמדת החפץ), יכולת להעביר בעלות זכות זו לאחרים, ומתן רשות זמנית להשתמש בחפץ כשהחפץ נותר שייך לבעליו.¹ קידושי אשה שונים מקניין רגיל בכל ההיבטים הללו: א. האיש אינו יכול להשתמש באשה כרצונו, ואינו רשאי לדרוש ממנה לעבוד עבורו, ורק מדרבנן תקנו בכתובה: "מעשה ידיה תחת מזונותיה"², ב. גם אם הבעל יסכים שאשתו תזנה עם אדם אחר, הדבר אסור, ג. וכמובן הבעל אינו יכול למכור את אשתו לגבר אחר. לאור דברים אלו עולה השאלה: מהי החלות המשפטית שנוצרה בעקבות מעשה הקידושין?³

קניין ממון לעניין אישות

הנצי"ב (שו"ת משיב דבר ח"ד סימן לה) דן בהרחבה בשאלה זו, ולדעתו עיקר הקניין הוא הזכות ליחסי אישות. אני מצטט קטע מדבריו: **אלא הוא דבר ברור ומושכל ראשון דמשמעות "כי יקה איש אשה" הוא למה דמסיים הכתוב: "ובעלה", או: "ובא אליה" ולא יותר, מזה למדנו דלזה הפרט היא קנויה לו כמו שפחה לעבודה, ולא יותר.**

יש להקשות על הסבר זה: חובת יחסי אישות היא הדדית, וגם הבעל מחויב לאשתו. חז"ל לומדים זאת מהפסוק: "שארה כסותה וענתה לא יגרע", וזו חובה מן התורה (רמב"ם אישות יב,ב). אם כן מדוע הקניין הוא של הבעל באשה, ולא באותה מידה קניין של האשה בבעל? ניתן לענות על שאלה זו בשני אופנים: א. אכן חובת יחסי אישות היא הדדית בין הבעל והאשה. אבל היות שהאיש יכול לשאת שתי נשים (לפני תקנת רגמ"ה), אי אפשר להגדיר (מבחינה לשונית) שהוא 'קנוי' לאשה מסוימת לעניין אישות. האשה לאחר נישואיה יכולה להיבעל רק לבעלה, ולכן נחשב שקנויה לו לעניין זה. ב. יתכן לחלק: אמנם הגבר מחויב ביחסי אישות עם אשתו, אבל החובה נובעת ממצוות התורה, ואינה בגדר קניין של האשה בגופו, ואילו האשה קנויה לבעל לעניין יחסי אישות (כלשון הנצי"ב: דלזה הפרט היא קנויה לו כמו שפחה לעבודה. להלן אחדד נקודה זו, ואציג נ"מ אפשרית).

הוכחות מהראשונים

לעני"ד הסברו של הנצי"ב למשמעות לקניין הקידושין נתון במחלוקת בין הראשונים. תחילה אביא שלש מקורות מהראשונים שתומכים בדברי הנצי"ב: א. במסכת נדרים דף טו,ב (ובעוד מקומות) מובאת מימרת רב כהנא שאם האשה אסרה את הנאת התשמיש על בעלה לא חל הנדר. (ואם אסרה על עצמה חל הנדר). מפרש רבי אברהם מן ההר שם:

האומרת לבעלה 'הנאה שיש לך מתשמישי אסורה עליך' כופין אותה. - שהיא קנויה לו לתשמיש, דכתיב: "כי יקה".

רבי אברהם מסיק מלשון התורה "כי יקה" שהבעל קנה את אשתו (כדברי הגמרא בתחילת קידושין: קיחה אקרי קנין), וקנין זה הוא לעניין אישות, ולכן אם האשה נדרה לאסור את האישות לא חל הנדר על זכות הקנויה לבעל. ב. הרמב"ם הלכות נדרים פרק יב הלכה ט כתב:

האשה שאמרה לבעלה: 'הנאת תשמישי אסורה עליך' אינו צריך להפר. הא למה זה דומה? לאוסר פירות חבירו על בעל הפירות.

וכן הוא שאומר לה: 'הנאת תשמישי אסורה עליך' לא אמר כלום, מפני שהוא משועבד לה בשאר כסות ועונה כמו שבארנו בהלכות אישות.

אבל אם אמרה לו: 'הנאת תשמישך אסורה עלי' צריך להפר, ואם לא הפר הרי זה אסור לשמשה, שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו.

כמה מן האחרונים⁴ דייקו היטב שהרמב"ם שינה בלשונו: כאשר האיש נדר שלא לשמש הנדר לא חל משום שהוא משועבד לה, וכאשר האשה נדרה ביאר הרמב"ם שהנדר לא חל משום שהוא אוסר פירות חבירו על בעל הפירות (ולא הזכיר שעבוד), משום שהאשה קנויה לבעל ממש לעניין אישות, וזה יותר משעבוד. (כדברי ר' אברהם מן ההר שהבאתי לעיל).⁵

יש בהבחנה זו נפקא מינה לדינא: הרמב"ם (שם הלכה ז) פוסק (כר' יוחנן בן נורי) שאם נדרה האשה לאסור את מעשי ידיה יפר הבעל, שמא יגרשנה ואז יחול הנדר ותיאסר עליו, ואילו בהלכה ט (כאשר האשה נדרה לאסור תשמיש) כתב הרמב"ם שהבעל אינו צריך להפר את הנדר. התקשו

¹ בתנ"ך המילה 'קנין' משמשת גם במשמעות אחרת: של יצירת דבר. ראה למשל בראשית יד, יט: קונה שמים וארץ, ורש"י ורמב"ן ורד"ק שם. אבל משמעות זו אינה קשורה למשנתו.

² גם מרבנן האשה אינה מחויבת בכך לגמרי, שכן התקנה נתקנה לטובת האשה והיא רשאית לוותר על התקנה, כדברי רב הונא (המובאים בגמרא במספר מקומות): יכולה אשה שתאמר לבעלה איני ניוזנית ואיני עושה.

³ בשאלה זו דנו כמה אחרונים, ובמאמר זה אני מתמקד רק בדברי הראשונים. אציין כמה אחרונים שהאריכו בשאלה זו: שו"ת משיב דבר ח"ד סימן לה, שו"ת דברי יציב אה"ע סימנים נה-נו, שו"ת להורות נתן (ר"נ גשטטר) ח"י"ג סימנים ק-קב, 'יושב אהלים' (הרב יעקב אריאל) קידושין, סימן א.

⁴ מחנה אפרים הלכות נדרים סימן כא, בית מאיר אה"ע סימן עב, שו"ת כתב סופר אה"ע סימן מד, קרן אורה נדרים פה, ב"ד"ה ועיין, חידושי ר' שמעון שקופ נדרים סימן יא ד"ה ובעיקר.

⁵ הדיוק בלשון הרמב"ם משכנע. אבל קשה לי על כך מלשון הגמרא (נדרים טו,ב) שמנמקת את פסיקת רב כהנא שלא חל הנדר של האשה על התשמיש: "דשעבודי משעבדת ליה", וכן לשון הגמרא נדרים פא,ב: "הא משעבדא ליה", והיא לגמרא לומר שקנויה לו, ולכן אינה יכולה לנדור על מה שאינו שלה. משמע מלשון הגמרא שהאשה רק משועבדת לבעלה לאישות, ולא קנויה. כנראה הם יפרשו שהגמרא אמנם משתמשת בלשון שעבוד, אבל הלשון לאו דווקא, והכוונה לקנין גמור לענין זה. וצ"ע.

האחרונים מדוע?⁶ ותימצו⁷ שאם האשה קנויה לבעל לעניין תשמיש לא חל הנדר כלל, ולכן אפילו התגרשה אחר כך הנדר אינו חל. אבל כאשר יש רק שעבוד, וחכמים חיזקו את השעבוד (כמו שמבואר בכתובות דף נט) אז הנדר חל מעיקר הדין, ולאחר הגירושין חוזר וניער.

ג. שיטה מקובצת מסכת נדרים דף כ עמוד ב הביא פירוש מהגאונים⁸ לסוגיה שם, ובתוך הדברים כתוב:

"זו דברי ר' יוחנן" - שלא יהפך שלחנו ולא יספר ולא יסתכל.

"אבל חכמים אומרים: אין הלכה כן, אלא כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה" - **דהתורה הקנה לו כחפץ הקנוי בדמים, דכתיב: "כי**

יקח איש אשה". על כן הביא משל מבשר ומדג הקנוי לאדם שאוכלו בכל ענין שירצה, אף האשה בתשמיש כן.

נראה מדברי הגאון שההשוואה של האשה לחפץ הקנוי לאדם לפעולה מסוימת לא לא באה להצדיק את המעשה מבחינת הצניעות, שכן גם דבר הקנוי לאדם מבחינה ממונית לגמרי, עדיין ניתן להגביל את השימוש הראוי מבחינה דתית! אלא הדימוי בא להצדיק את המעשה כלפי האשה. וכן משמע מהמעשים המובאים בהמשך הסוגיה בנדרים (שם):

ההיא דאתאי לקמיה דרבי, אמרה לו: רבי, ערכתי לו שלחן והפכו! אמר לה: בתי, תורה התירתיך, ואני מה אעשה לך?

ההיא דאתאי לקמיה דרב, אמרה לו: רבי, ערכתי לו שלחן והפכו! אמר: מאי שנא מן ביניתא?

משמע שהדימוי לקניין בא להצדיק ביאה באופן לא מקובל, גם כאשר דעת האשה אינה נוחה בכך, וההצדקה היא משום שהאשה קנויה לאיש לעניין הביאה. מסתבר לי שלדעת הגאונים בשטמ"ק אם האשה תתבע מבעלה יחסי אישות באופן שאינו מקובל ורצוי לו הוא רשאי לסרב (בניגוד לאשה), כי הוא מחויב למצוות עונה בלבד, אבל אינו קנוי לאשתו לתשמיש, ורק האשה קנויה לבעל לעניין זה, על סמך לשון התורה: "כי יקח".

הוכחות שאינו קנין אישות מראשונים אחרים

אבל נראה לי שישנם ראשונים שלא סברו שקנין הקידושין הוא הזכות ליחסי אישות הקנויה לבעל. להלן כמה הוכחות:

1. בחידושי הרשב"א לנדרים דף טו, ב כתב:

ואמר רב כהנא תשמישי עליך כופים אותה ומשמשותו שעבודי משעבדא ליה. וה"ה לאומר לאשתו הנאת תשמישי עליך שכופים אותה ומשמה דשעבודי משעבד לה, והרי זה כאוסר עליה מה שהוא שלה.

ומסתברא דלאו משום מצוה בלבד קאמר, אלא משום דנשתעבדו זה לזה לכך, שע"י⁹ כך עמדו ונשאו. והיינו נמי דכי אמרי' באומר הנאת תשמישי עלי לא אקשינן עליה וכי מצות ליהנות ניתנו כדאקשי רבא גבי הנאת סוכה עלי, משום דהתם אין אדם משועבד לסוכה אלא מחמת קיום המצוה בלבד ומצות לאו ליהנות ניתנו, אבל הכא מלבד מה שהוא מצווה לעונה יש עליו שעבוד.

ועוד תדע לך שהרי האשה אינה מצווה בעונה ואפ"ה באוסרת הנאתה על בעלה לא חייל נדרה כלל וא"צ להפר מהאי טעמא דשעבודי משעבדי ליה,

הרשב"א מגדיר שחובת הבעל לאשתו ואישות וכן חובת האשה לבעלה נובעים שניהם מאותו יסוד: שעל ידי כך עמדו ונשאו. לענ"ד זה לא מתאים להגדרה שקנין האשה לבעלה הוא לעניין אישות משלש סיבות:

א. אם נאמר שהאשה קנויה לבעלה לעניין אישות, אז לא מחשבתם להשתעבד לכך חייבה את האשה, אלא עצם הקניין. (כמו שלא נאמר שמוכר דקל לפירותיו חייב את הפירות לקונה משום שעל דעת כך השתעבד).

ב. מהרשב"א משמע שחובת האיש לאשתו ואישות וחובת האשה לבעלה לאישות נובעים מאותה סיבה. אם חובת האשה נובעת מהגדרת קנין האישות, זה לא קיים באיש, שכן האיש לא מוגדר כחפץ הנקנה לאשה.

ג. הרשב"א מדגיש שחובת האישות נוצרת על ידי הנישואים: "שעל ידי כך עמדו ונשאו". זה מובן היטב כאשר החיוב נוצר כאומדנא של מעשיהם, שכן "הכל יודעים כלה למה נכנסת לחופה" ומטרת הנישואים היא יחסי אישות ביניהם. אבל אם החובה נובעת מהגדרת הקניין שבתורה: "כי יקח איש אשה", אזי חובת האשה לאישות נוצרת בעצם כבר מרגע קנין הקידושין (ומה שאסורה לבעלה לפני הנישואים הוא תקנת חכמים שכלה אסורה לבעלה בלא ברכה).

נראה שלדעת הרשב"א קנין הקידושין אינו נוגע לחובת האשה לבעלה לאישות, וחובה זו נובעת מאומדנא שעל דעת כן נשאו בני הזוג והשתעבדו לכך.

2. בדף ו, ב אומר אב"י שאם מקדש אשה בהנאת מלוה מקודשת (הגמרא מסבירה שהאריך לה את זמן ההלוואה שכבר נתן לפני כן), ואסור לעשות כן מפני הערמת רבית. מדוע אין בזה איסור רבית ממש? כתב על כך רש"י: והערמת רבית הוא דהויא ולא רבית גמור, דלא קץ לה מידי ולא מידי שקל מינה. מדוע לא נחשב ששקיל מידי מינה? הרי קנה את האשה! מסביר הרשב"א משום שאין גופה של האשה קנוי לבעל, והריטב"א כתב: ואם מפני שמקנה לו עצמה? הרי הוא קונה אדון לעצמו.

נראה מדברי רש"י והרשב"א והריטב"א שהאיש לא קנה בקידושין שום זכות ממונית באשה.

3. בחידושי הרמב"ן מסכת קידושין דף טז עמוד א כתב:

⁶ ישנן תשובות שונות לשאלה זו באחרונים: ראה שו"ת מהרי"ט ח"א סימן ה ד"ה וחוף, פרישה יו"ד סימן רלד ס"ק קי, ט"ז שם ס"ק סג, נקודות הכסף שם (סובר שאכן חל הנדר כשמגרשה), אבני מילואים פא ו, שערי ישרה פרק כ.

⁷ קרן אורה נדרים פה, ב ד"ה ועיין, מחנה אפרים שם בסוף דבריו.

⁸ אני משער שהכוונה לגאוניי בבל. אבל לא מצאתי קטע זה בספרות הגאונים, ואולי כוונתו למחברים קדמונים מתקופת הראשונים.

⁹ אולי צריך לתקן הגרסה: שע"מ. שעל מנת כך עמדו ונישאו.

אבל כך נראה לי: דכיון דשני קניינין הן בעבדות, אחד קנין ממון והוא קנין דמעשה ידיו, ואחד קנין איסור - שהוא אוסרו בבת ישראל ופוטרו ממקצת מצוות. וקנין הגוף הזה הוא המצריכו גט חירות ואינו נפקע בדיבור¹⁰, דומה לקנין אישות שהוא צריך גט להתירו, וממנו הוא למד¹¹, לפיכך אמרו שאף עבד עברי יש לרבו בו קנין איסור, שהרי מתירו בשפחה כנענית, ואין קנין איסור נפקע בלא גט, בין באישות בין בעבדות. משמע מהרמב"ן שהקניין היחידי שיש לאיש באשה הוא רק לענין איסור, ולא קיבל זכות שליטה כלשהי.

4. רש"י בתחילת מסכת קידושין כתב:

וקונה את עצמה – להיות ברשותה להנשא לאחר.

ר"ן (על הרי"ף) בתחילת המסכת:

האשה נקנית - לבעלה להצריכה ממנו גט.

בית הבחירה למאירי מסכת קידושין דף ב עמוד א:

אמר המאירי: כלומר האשה נקנית למקדש לענין שלא יהא אחר יכול לזכות בה ושאינה נתרת לשום אדם עוד בחייו אלא בגט בשלש

דרכים.

משמע מלשון רש"י והר"ן והמאירי שכל הקניין הוא בכך שאסורה להינשא לאחר. (לדברי הנצי"ב היה להם לומר שנקנית לבעלה להיבעל לו, וקונה עצמה בכך שאינה מחויבת להיבעל לו).¹²

מבואר שלדעת הרבה ראשונים הקניין היחידי שחל על ידי הקידושין הוא שמעמדה ההלכתי של האשה השתנה, והיא מוגדרת כעת אשת איש, ונאסרה להנשא ולהיבעל לאחרים. למרות שהקידושין רק יוצרים איסור, הם נקראים 'קנין', משום שהאשה כעת אסורה להנשא לאחרים, ואילו האיש מותר מדין תורה לשאת מדין תורה כמה נשים. לכן הנישואים אינם תהליך הדדי, אלא האיש 'קיבל' זכות באשה, ולא להיפך.

¹⁰ אבל קנין הממון של העבד נפקע גם בדיבור, כפי שסובר רבי יוחנן בגיטין לט, א: המפקיר עבדו יצא לחירות וצריך גט שחרור.

¹¹ כשם שאיסור אשת איש פוקע רק על ידי גט, כך גם איסור עבד להינשא לבת ישראל פוקע רק על ידי גט שחרור.

¹² דיוקים אלו מלשון הראשונים ראיתי בשו"ת דברי יציב לאדמו"ר מקלויזנבורג.